VALTIONEUVOSTON KANSLIA
STATSRÅDETS KANSLI

Tulevaisuusselonteon 1. ja 2. osa

Tulevaisuusselonteon pääsihteeri, Jaana Tapanainen-Thiess
Strategiaosasto, VNK

VALTIONEUVOSTON KANSLIA
STATSRÅDETS KANSLI

Selonteon 1. osa

Tulevaisuusselonteon 1. osan, valmisteluprosessi - tiivistelmä

Skenaariotyöskentelyn vaiheet

- 35 muutostekijää (STEEP-kategorioittain)
- Muutostekijöiden epävarmuuden ja vaikuttavuuden pohjalta tunnistettiin 20 epävarmuustekijää.
- Jokaiselle epävarmuustekijälle luotiin asiantuntijoiden avulla neljä vaihtoehtoista kehityskulkua.
- Kehityskulut yhdistettiin neljäksi skenaarioksi (ml. skenaariovaiheistukset vuoteen 2040).
- Neljän skenaarioiden vaikutukset Suomelle: millainen Suomi on ko. skenaariossa + mahdollisuudet, riskit, varautuminen/keskeiset toimenpiteet
- Skenaarioista riippumattomat välttämättömät toimet -> tulevaisuusvalmiuden rakentaminen

Osallistava työskentelytapa: yhteiskehittämistä

- Virkamiestyönä: VN ennakointiryhmä ja laajasti ministeriöiden asiantuntijoita osallistaen.
- Ministeriökohtaisia ja poikkihallinnollisia työpajoja sekä teemakohtaisia ryhmiä.
- Ministeriöiden sisäisiä ennakointiryhmiä/ennakointiverkostoja.
- Hallinnon ulkopuolisten asiantuntijoiden ja kansallisen ennakointiverkoston osallistaminen.

Tulevaisuusdialogityö osana tulevaisuusselonteossa

- Hallituksen lupaus uudenlaisesta vuorovaikutuksesta
- 50 dialogia Suomen tulevaisuudesta
- VNK ja Erätauko-säätiö yhteistyössä alueellisten ja paikallisten toimijoiden kanssa
- Eritaustaiset kansalaiset pohtivat Suomen tulevaisuutta
- Palautteen mukaan erätaukomenetelmä lisää luottamusta ja resilienssiä.

Yhteinen ja jatkuva ennakointi

- Tulevaisuusselonteolla on luotu vahva pohja valtioneuvoston yhteiselle ja jatkuvalle ennakoinnille

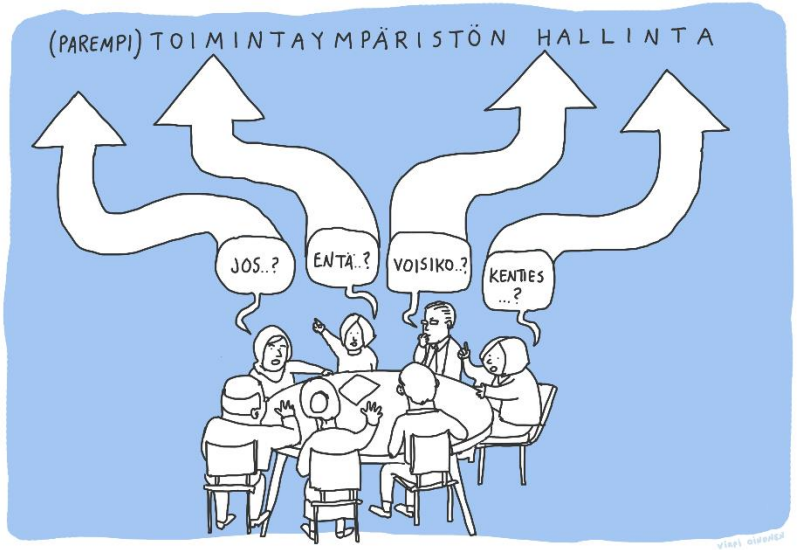

Selonteon ensimmäinen osa on toimintaympäristön kokonaiskuvatyö

Toimintaympäristön kompleksisuus edellyttää valtioneuvostolta aiempaa **kokonaisvaltaisempaa tulokulmaa ennakointityöhön.**

Olemme siirtyneet:

- yhdestä teemasta **kokonaiskuvatyöhön**
- jatkuvuusajattelusta **epävarmuuden ja moniulotteisuuden ja kompleksisuuden käsittelyyn**
- ennakoinnin ulkoistamisesta **ennakointitiedon tuottamiseen**
  - tämä on kasvattanut valtionhallinnon ennakointikyvykkyyttä, mutta myös **edellyttänyt aikaisempaa suurempaa resurssipanosta**
- **yhteiskehittämisen, yhteistyön ja osallistamisen toimintamalliin**
  - kaikki ministeriöt, asiantuntijat, tutkijat, kansallinen ennakointiverkosto sekä kansalaiset ovat osallistuneet selontekotyöhön

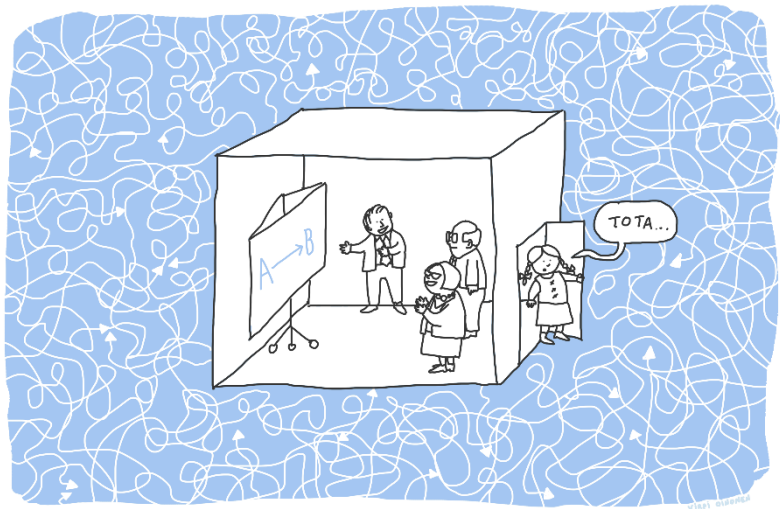

Haasteet:

- Ministeriöiden ennakointikyvykkyys ja –valmius eritasoista
- Hallinto vs. tulevaisuusajattelu/-kuvittelu

Kysymyksiä Suomen tulevaisuuteen liittyen

1. Miten vaikutamme toimintaympäristöömme niin, että edistämme rauhaa, turvallisuutta, vakautta, hyvinvointia, kestävää kehitystä, demokratiaa ja ihmisoikeuksien toteutumista?

2. Miten on mahdollista vastata hyvinvointiyhteiskunnan arvolupaukseen tulevaisuudessa?

3. Miten pystymme luomaan kestävää kasvua synnyttävän toimintaympäristön?

4. Miten varmistetaan hyvinvointiyhteiskunnan rahoituspohja ja ratkaistaan kestävyysvaje?

5. Miten ilmastonmuutoksen hillintä, luontokadon torjunta ja vähähiiliseen talouteen siirtyminen tehdään oikeudenmukaisesti?

6. Miten turvataan tulevien sukupolvien mahdollisuudet sosiaalisesti, taloudellisesti ja ympäristöllisesti kestävään elämään?

VALTIONEUVOSTON KANSLIA
STATSRÅDETS KANSLI

Dialogit osana tulevaisuusselontekoa

Yhteenveto toiveikkuuden aiheista

- Nuoret ja uusi sukupolvi luovat eniten toiveikkuutta.
- Myös yhteisöllisyys, yhteisvastuu ja osallisuus mainittiin usein tulevaisuusdialogeissa.
- Usein mainittuja toiveikkuuden aiheita ovat myös demokratia, yhteiskuntajärjestys sekä vakaa hallinto.
- Myös koulutus, osaaminen, tiede ja tutkimus luovat toivoa.
- Suomalaisten mentaliteettia ja asenteita pidettiin myös toiveikkuutta luovina tekijöinä.

Nostoja tulevaisuusdialogeista

Mitä asiat herättävät sinussa toiveikkuutta tai positiivisia ajatuksia tulevaisuudesta?

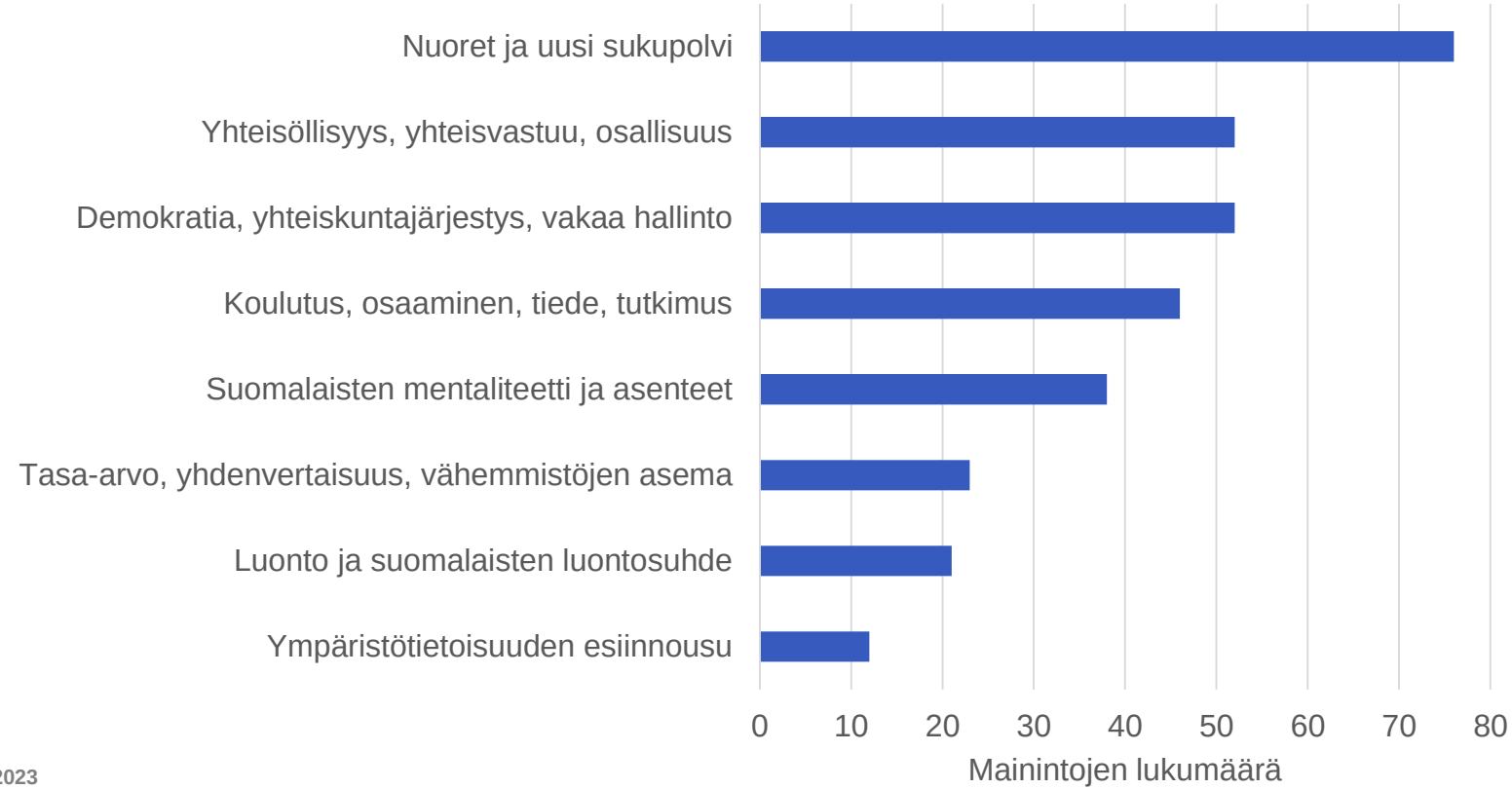

Yhteenveto huolista

- Eniten huolta aiheuttivat ilmastonmuutos ja ympäristön tila.
- Seuraavaksi eniten mainittiin eriarvoisuuteen liittyviä huolenaiheita.
- Myös koulutus, ml. koulutukseen pääsy ja sen vaativuus, huolettavat monia tulevaisuusdialogeihin osallistuneita.
- Työelämän kehityksessä ja työllisyydessä puolestaan huolestuttaa työssä jaksaminen, työelämän nopea muutos, työpaikkojen saatavuus ja työn jakautuminen.

Nostoja tulevaisuusdialogeista

Mikä huolestuttaa omassa, muiden tai Suomen tulevaisuudessa?

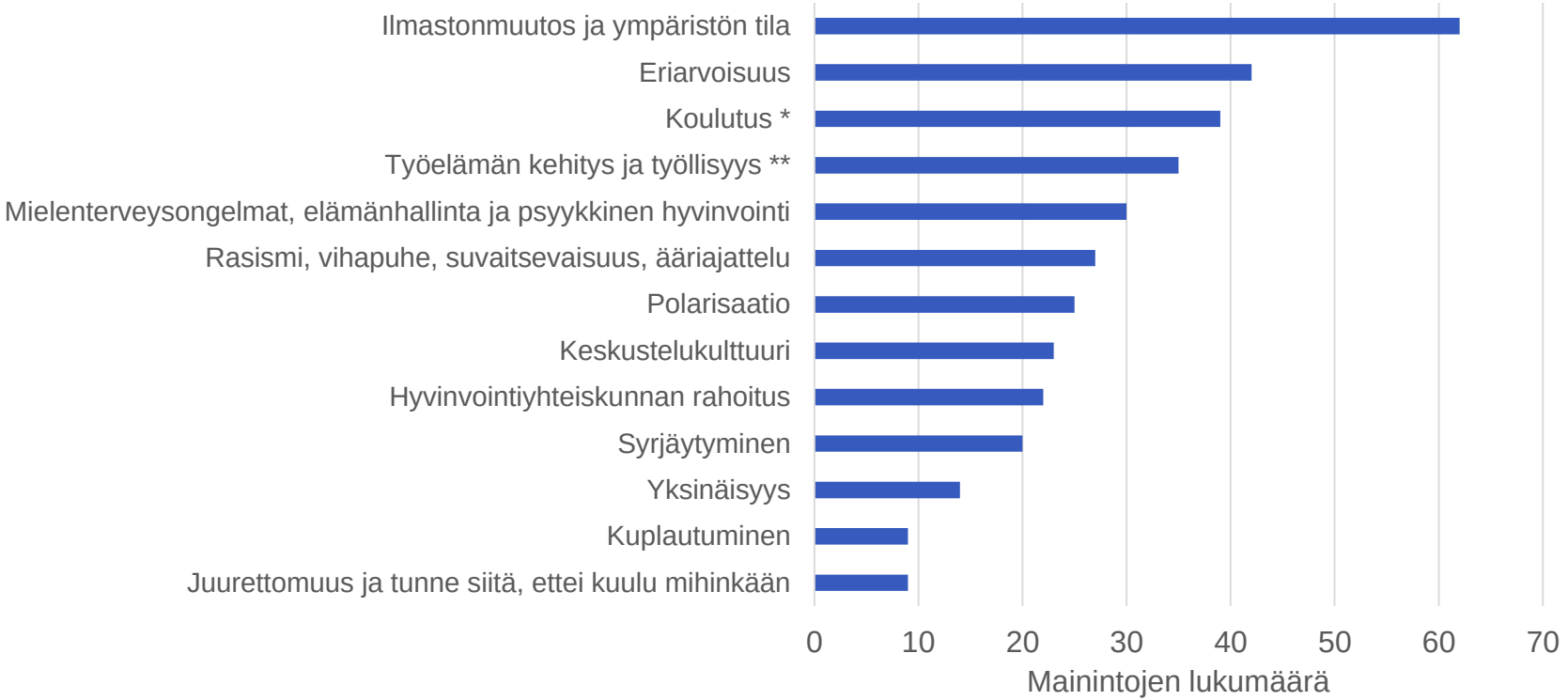

* sis. koulutukseen pääsy ja vaativuus, koulutuksen eriarvoistuminen ym.

** sis. työssä jaksaminen, työelämän nopea muutos, työpaikkojen saatavuus, työn jakautuminen

VALTIONEUVOSTON KANSLIA
STATSRÅDETS KANSLI

Tulevaisuusselonteon 2. osa

Tulevaisuusselonteon toinen osa - tausta

- Tulevaisuusselonteon ensimmäisessä osassa on tunnistettu mm. keskeisiä kysymyksiä Suomen tulevaisuuteen liittyen sekä skenaarioista riippumattomia toimia. Yksi kysymyksistä on:
  - ***Miten turvataan tulevien sukupolvien mahdollisuudet sosiaalisesti, taloudellisesti ja ympäristöllisesti kestävään elämään?***
  - Toimissa tunnistetaan mm. poliittisen päätöksenteon pitkäjänteisyys, ylisukupolvisuuden, tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden huomioiminen hallinnossa sekä yhteiskunnalliset muutokset ennakoiva ja vaikutustenarvioinnit huomioiva lainsäädäntö.
- Selonteon valmistelun tukena VN TEAS-selvitys, jossa on tarkasteltu tulevien sukupolvien edustamisen ja oikeuksien asemaa sekä kansainvälisesti että Suomen kontekstissa.
  - Selvitystä voidaan pitää pioneeriselvityksenä, sillä Suomen kontekstissa vastaavanlaista selvitystä ei ole tehty

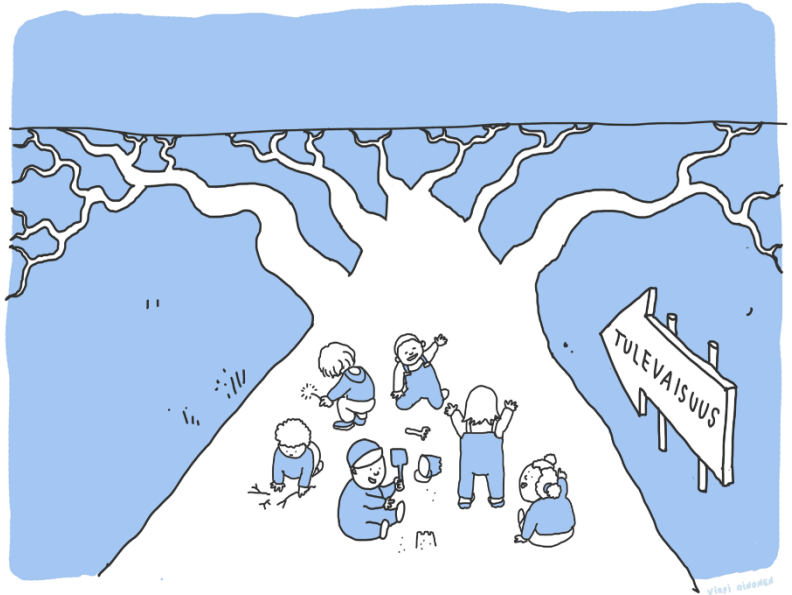

YK – Yhteinen Agenda

- Vuonna 2021 julkaistussa raportissa esitetään YK:n pääsihteerin näkemys tulevaisuudesta 25 vuotta eteenpäin sekä 12 tavoitetta ja ehdotuksia toimista.
- Raportissa korostetaan pitkän aikavälin näkökulmaa päätöksenteossa.
- Jäsenmaita kehotetaan:
  - ottamaan harkittuja askelia kohti tulevien sukupolvien huomioimista ja perustamaan toimielimiä, joiden tehtävänä on tulevien sukupolvien etujen ja oikeuksien ajaminen
  - edistämään nuorten osallistumista päätöksentekoon ja tasavertaisia koulutus- ja työllistymismahdollisuuksia
  - panostamaan kansainväliseen strategiseen ennakointiin erityisesti riskien identifioimisen ja sopeutumisen näkökulmasta
- Myös YK:n sisälle ehdotetaan perustettavaksi tulevien sukupolvien lähettilään toimi, joka ajaisi YK:n tasolla tulevien sukupolvien oikeuksia sekä edistäisi ennakointia.
  - Lisäksi ehdotetaan uutta strategisen ennakoinnin toimintatapaa (Futures Lab), jolla YK pyrkii laajasti arvioimaan sen tekemien päätösten tulevaisuusvaikutuksia sekä muodostamaan trendi- ja riskiarvioita.

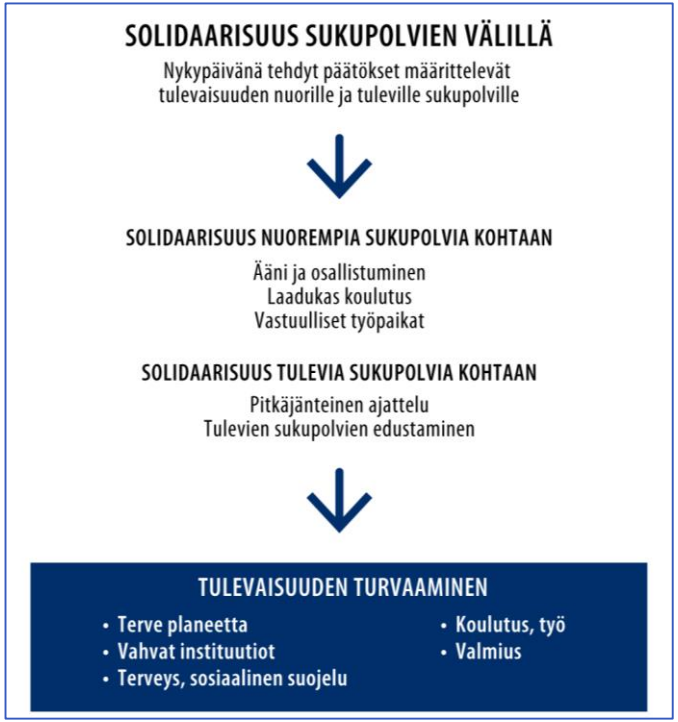

Tulevien sukupolvien edustamisen haasteet

- Vaikeudet määritellä tulevat sukupolvet suhteessa omaan aikaamme
- Vaikeudet määritellä nykyhetken velvoitteemme suhteessa tuleviin sukupolviin
- Tulevaisuussuuntautuneiden instituutioiden puute yhteiskunnassa
- Liiallinen riippuvuutemme lyhyen perspektiivin poliittisista ja taloudellisista teorioista
- Yleinen tulevaisuuden pohdinnan aikaansaama kognitiivinen dissonanssi

Ennakointi

- Ennakointia pidetään avaintekijänä, jotta päätöksenteko olisi pitkällä ajanjaksolla tulevaisuuskestävää ja jotta voidaan ennakoida, että tällä hetkellä tehdyt päätökset tukevat pidemmän aikavälin kuten kestävän kehityksen tavoitteita.
- Sääntelyn tulevaisuussuuntautuneisuuteen voidaan vaikuttaa säädösvalmistelun eri vaiheissa alkaen sääntelytarpeiden ennakoinnista.

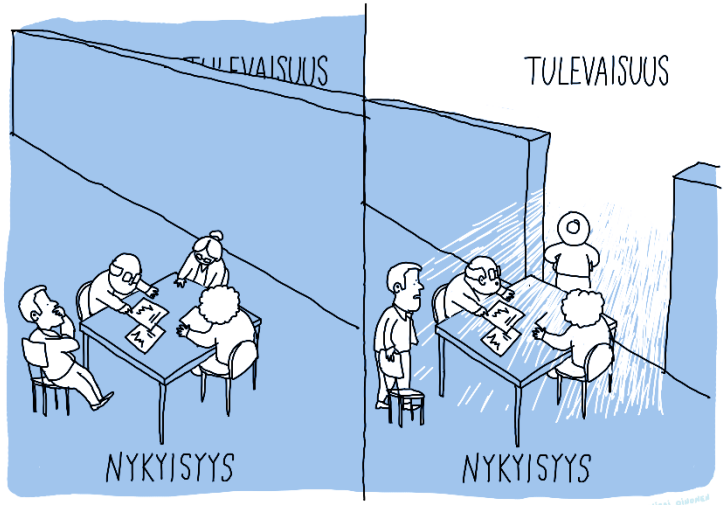

Tulevat sukupolvet ja ennakointi lainvalmistelussa

- Lainsäädännöllä voi olla pitkäkestoisia vaikutuksia tai vaikutuksia, jotka näkyvät vasta pitkän aikavälin kuluttua.
- Lainvalmisteluhankkeissa on tärkeää tunnistaa sellaiset vaikutukset, joilla on merkitystä tulevien sukupolvien edellytyksille elää ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävässä yhteiskunnassa, jossa heidän oikeutensa toteutuvat täysimääräisesti. Näiden edellytysten turvaamisen tulee ohjata lainvalmistelua.
- Strateginen ennakointi osana lainvalmistelua tukee sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden lisäämistä. Se tukee myös pitkän aikavälin näkökulman huomioimista päätöksenteossa ja strategisessa suunnittelussa. Tulevien sukupolvien huomioiminen lisää vastuullisuutta poliittisista valinnoista. Ennakointitietoa tulee vahvemmin hyödyntää lainvalmistelun eri vaiheissa.

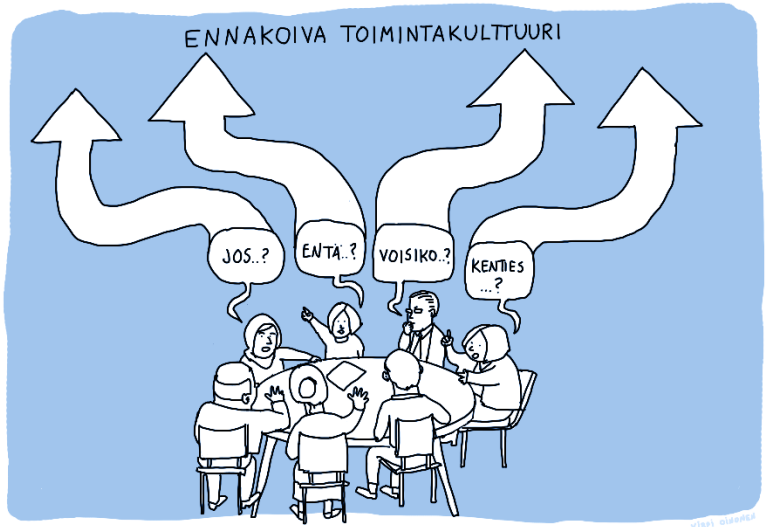

VALTIONEUVOSTON KANSLIA
STATSRÅDETS KANSLI

Ministeriöiden yhteinen ja jatkuva ennakointi

Tausta - ennakointi

Kompleksinen ja nopeasti muuttuva toimintaympäristö – tarve ennakoida kehitystä ja tulevaa; vaikuttaa ja varautua erilaisiin tulevaisuuksiin. **Ennakointi on kykyä kohdata tulevaisuutta ja vaikuttaa siihen.**

Ennakointi (*foresight*)

- on toimintaan suuntautuvaa ja osallistavaa strategista ajattelua ja analyysia, joka keskittyy mahdollisiin tulevaisuuksiin/vaihtoehtoisiin tulevaisuuskuviin;
- perustuu tietoon ja näkemyksellisyyteen (*insight, sense-making*);
- ei ole ennustamista, joka perustuu menneen kehityksen tuntemukseen (esim. tilastot)
- kytkeytyy ennakoivaan tilannetietoisuuteen, päätöksentekoon ja strategiseen suunnitteluun.
- vaatii epävarmuuden sietokykyä, luovuutta ja mielikuvitusta;

Toimiva valtioneuvoston ennakointi perustuu tietoon ja näkemykseen ja edellyttää:

- ennakointimenetelmien tuntemusta ja osaamista;
- osallistavia prosesseja ja resursseja (hlöstö, aika): henkilöintensiivistä työskentelyä,
- tilaa ajattelulle ja keskustelulle: valmistelua niin yksilö-, ennakointitiimi-, ministeriö- kuin poikkihallinnollisella tasolla,
- johdon sitoutumisen ennakoinnin rooliin ja periaatteisiin organisaatiossa;
- ennakointitoiminnan kytkeytymistä organisaation toimintoihin; päätöksentekoon, suunnitteluun jne.
- organisaation tietojohtamisen kehittämistä ylipäätään;
- oman organisaation ulkopuolista asiantuntemusta; verkostoja ja kumppaneita ja aktiivista dialogia.

Ennakoinnin ja tulevaisuustyön prosessit valtioneuvostossa

Tulevaisuusselonteko: valtioneuvoston ja eduskunnan tulevaisuusdialogi

Selonteolla luotu pohja ministeriöiden yhteiselle ja jatkuvalle ennakoinnille

Ministeriöiden yhteinen ja jatkuva ennakointi

Ministeriöiden yhteisen ja jatkuvan ennakoinnin vakiinnuttaminen

Toimintaympäristöanalyysi

Toimintaympäristön jatkuva seuranta, viitekehyksenä selonteon tulevaisuustyö

Tulevaisuuskatsaukset

Ministeriöiden yksi yhteinen tulevaisuuskatsaus, pohjalla selonteossa luotu jaettu ymmärrys

Mahdollisuudet Suomelle

Kansliapäälliköiden yhteinen viesti tuleville hallituksille

Ennakoinnin ja tulevaisuustyön verkostot

Ministeriöiden ennakointiverkosto

Poikkihallinnollinen yhteistyö sekä ministeriökohtainen ennakointi

Ennakointiluotsi

Neuvonantaja, kansallisen ennakoinnin ja valtioneuvoston ennakoinnin kehittäminen

NATIONAL FORESIGHT NETWORK

Kansallinen ennakointiverkosto

Ennakointiyhteistyö, alue-ennakointi, yhteiset tapahtumat, mm. vuosittainen FinnSight ja Foresight Fridayt

EU-ennakointiverkosto

EU-ennakointi, ESPAS

KV-ennakointiyhteistyö

Kansainväliset yhteistyöfoorumit

Tavoitteena ennakoiva hallinto

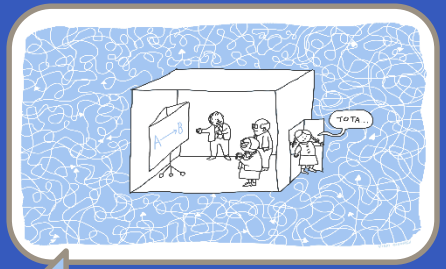

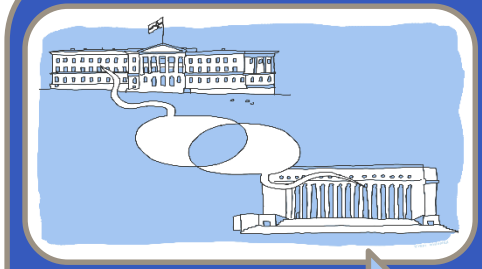

Ennakoiva hallinto (anticipatory governance)

Hallituskauteen liittyvä tulevaisuustyö

- Hallituksen tilannekuvatyön tukeminen
- Sisällölliset analyysit ja näkemykset
- Teemallinen tulevaisuustyö
- Ennakoinnin ja tulevaisuustyön tuki ministerityöryhmille

Jatkuva strateginen ennakointi valtioneuvostossa

- Yhteinen ennakointi – yhteiset ennakointiprosessit
- Ministeriöissä tehtävä jatkuva ennakointi
- Toimintaympäristöanalyysi – yhteinen toimintaympäristön seuranta
- Tulevaisuuskatsaustyö

Tulevaisuusdialogi eduskunnan kanssa

- Kaksiosainen tulevaisuusselonteko
- Tulevaisuusvaliokunta
- Tulevaisuustyö valiokunnissa

Kansallinen ennakointiyhteistyö, EU-ennakointiyhteistyö, KV-ennakointiyhteistyö

Mitä tiedämme?
Ennakoinnin avulla systematiikkaa

	Knowns	Unknowns
Known	Megatrendit, trendit, heikot signaalit	Epävarmuustekijät, skenaariot
Unknown	Jatkuvan ennakoinnin prosessit –TUSE* muodostaa pohjan, hiljainen tieto	Villit kortit, mustat joutsenet, disruptiot

TUSE = Tulevaisuusselonteko

Skenaarioihin perustuvat päätöksenteko-prosessit monimutkaisten ongelmien ratkaisemisessa

Skenaarioihin perustuvat päätöksentekoprosessit muodostavat tärkeimmät kognitiiviset vaiheet monimutkaisten ongelmien ratkaisemisessa:

- luodaan käsitys kokonaisuudesta (STEEP)
- tunnistetaan keskinäisriippuvuudet ja muutoksen ajurit
- luodaan ja muodostetaan hypoteesit vaihtoehtoisista kehityskuluista tulevaisuuteen ja niiden vaikutuksista
- tunnistetaan ja arvioidaan vaihtoehtoisia toimintavaihtoehtoja
- arvioidaan järjestelmällisesti riskien
- luodaan jatkuva toimintaympäristön ja toimenpiteiden täytäntöönpanon ja vaikutusten seuranta

Meidän tulee olla tietoisia filttereistä

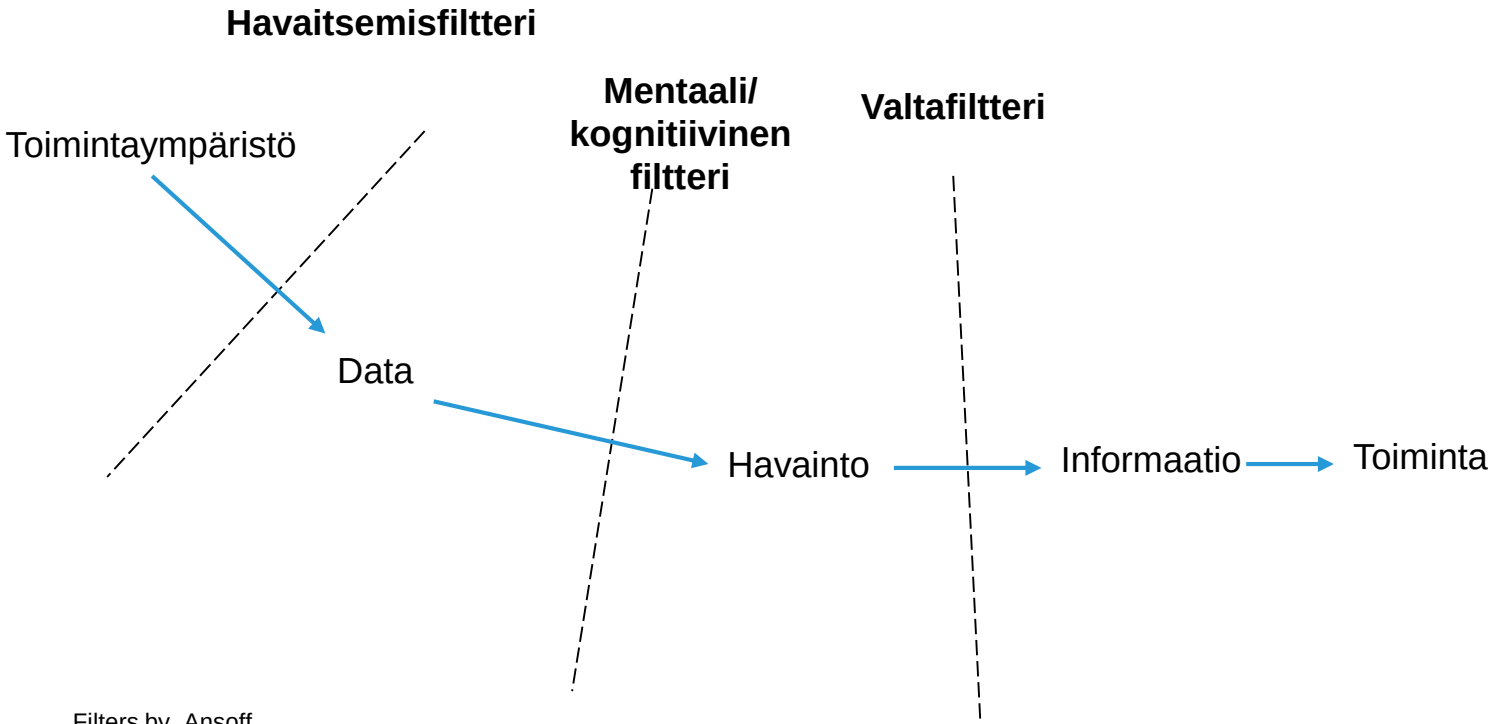

Filters by Ansoff

Meidän tulee olla tietoisia filttereistä

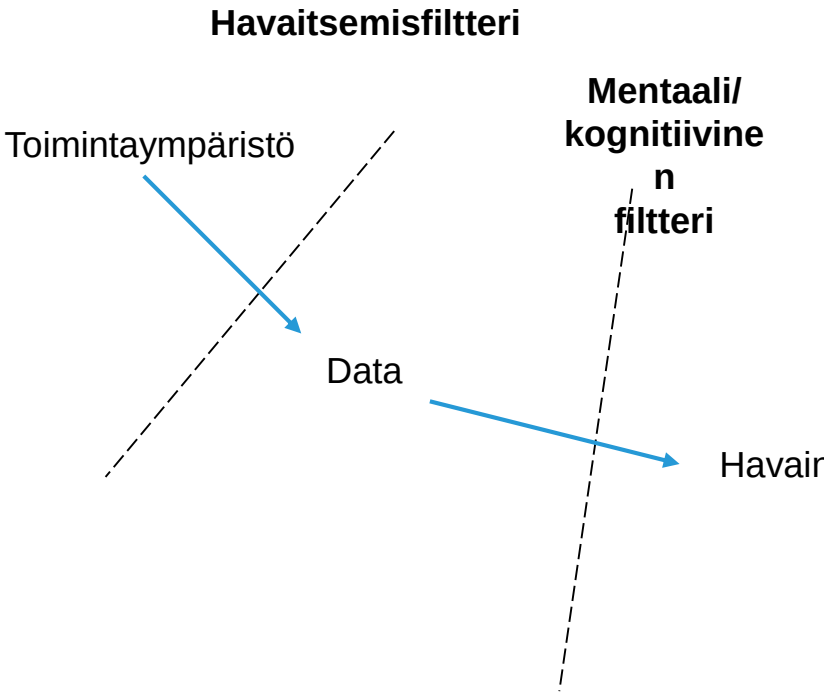

Filters by Ansoff

- Havaitsemisfiltteri estää hyödyntämästä tietoa, joka tulee henkilökohtaisen suuntautumisen rajaaman näkökenttämme ulkopuolelta.
- Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että toiminnassa mukana olevien asiantuntijoiden syvällinen perehtyneisyys omiin tehtäväalueisiinsa voi olla esteenä laaja-alaisen ja kokonaisvaltaisen näkemyksen muodostumiselle.

Meidän tulee olla tietoisia filttereistä

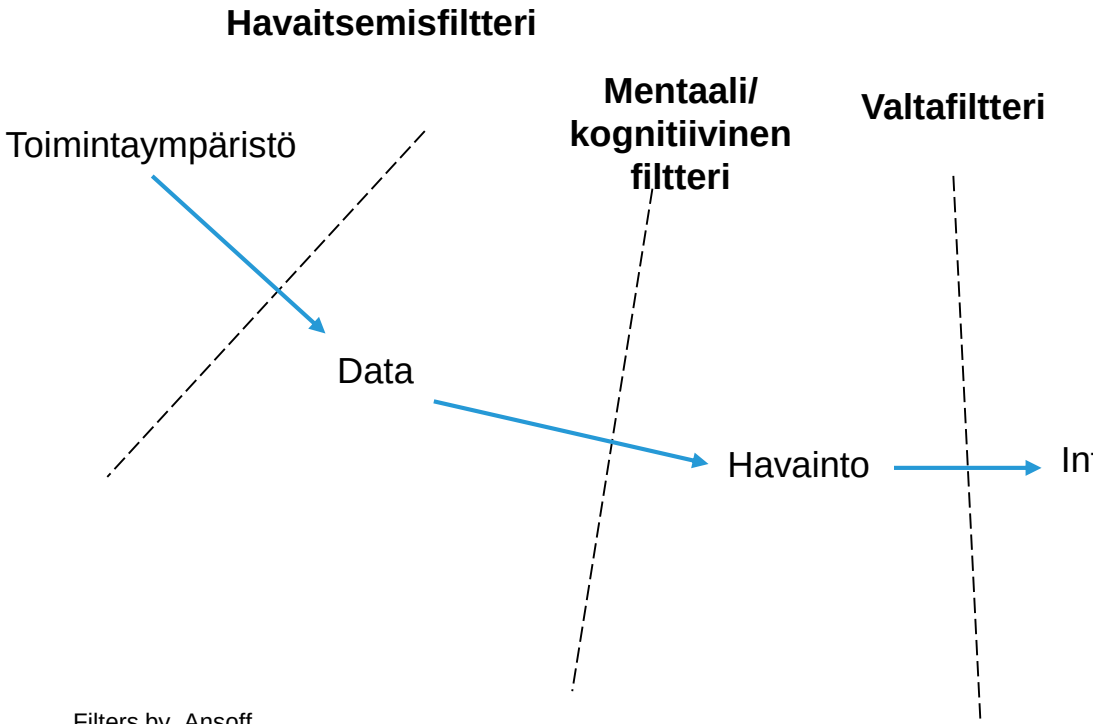

Filters by Ansoff

Mentaalifiltteri estää hyödyntämästä havaittua tietoa, jolla ei uskota olevan merkitystä aiempien uskomusten ja kokemusten perusteella.

Meidän tulee olla tietoisia filttereistä

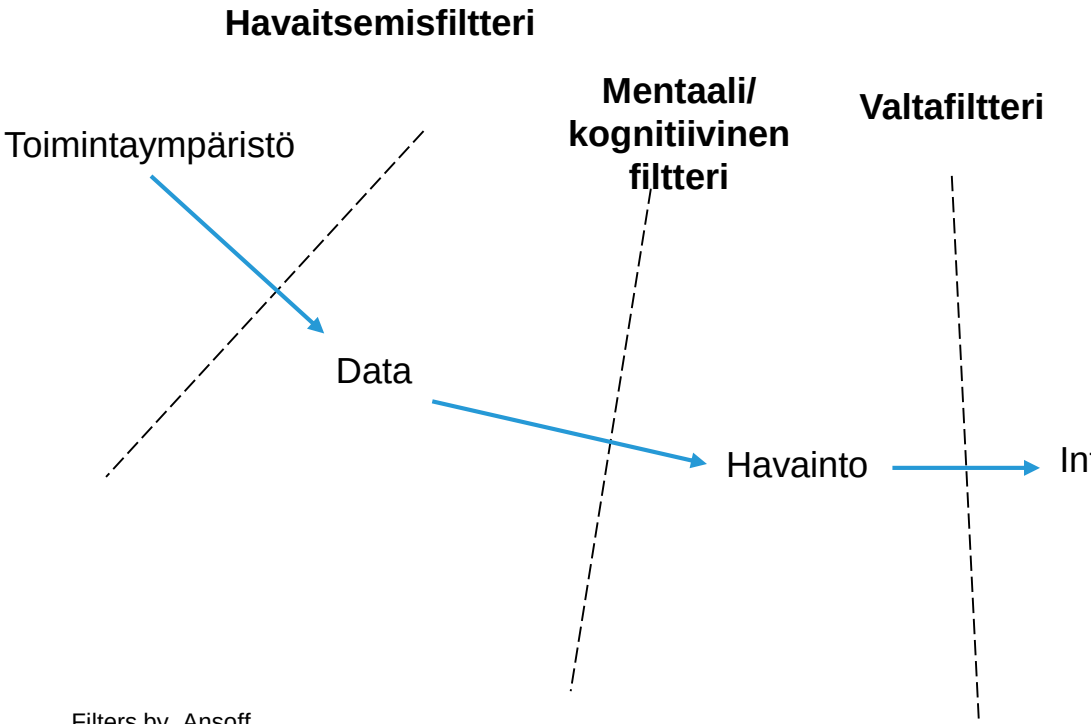

Filters by Ansoff

Valtafiltteri estää hyödyntämästä tietoa, joka suodattuu hierarkkisten organisaatioiden, päätöksentekoprosessien ja voimakkaiden vallalla olevien tapojen tai uskomusten takia.

VALTIONEUVOSTON KANSLIA
STATSRÅDETS KANSLI

Jatkuva toimintaympäristön seuranta selonteon pohjalta

Tulevaisuusselonteon ensimmäinen osa: Seuraavien sukupolvien Suomi-skenaariotyö

Skenaarioprosessi

- Suomen tulevaisuuteen vaikuttavien muutostekijöiden tunnistaminen (laaja osallistaminen)
- Muutosvoimien ristivaikutuksen analysointi systeemisen ymmärryksen kehittämiseksi

- Epävarmuus-vaikuttavuusanalyysi keskeisten epävarmuustekijöi-den tunnistamiseksi
- Keskeisten epävar-muustekijöiden vaihtoehtoisten kehityssuuntien tunnistaminen

- Vaihtoehtoisten kehityssuuntien keskinäinen ristivaikutusanalyy si eli konsistenssi-analyysi johdonmukaisten ja ristiriidattomien skenaarioiden tunnistamiseksi

- Skenaarioiden syy-seuraus-suhteiden kehittäminen
- Skenaarioiden havainnollistaminen ja konkretisoiminen, narratiivit

- Skenaarioiden vaikutukset, mahdollisuudet ja riskit
- Toimenpide-vaihtoehtojen tunnistaminen

- Skenaarioista riippumattomat välttämättömät toimenpiteet
- Muutostarpeet ja varautumis-suunnitelmat eri skenaarioissa
- Toimintaympäristön seurannan ja monitoroinnin kehittäminen ja täsmentäminen

Viimeinen työvaihe vielä toimeen-panematta.

Skenaariot seurannan viitekehyksenä

- Jatkuva toimintaympäristön seuranta perustuu tulevaisuusselonteon ensimmäisessä osassa tehtyyn skenaariotyöhön, jonka ensimmäisessä työvaiheessa on tunnistettu Suomen tulevaisuuteen vaikuttavia muutostekijöitä (esimerkki liitteenä).
- Skenaariotyö mahdollistaa ajattelu- ja toimintatavan muutoksen jossa tulevaisuustyö tuodaan osaksi päätöksenteon prosesseja ja jossa tulevaisuuden toimintaympäristön ennakointi, seuranta ja varautuminen **suuntaavat toimintakyvykkyyttä aiempaa proaktiivisempaan suuntaan.**
- Skenaariotyö ja siihen linkitettävä jatkuva ja strateginen toimintaympäristön seuranta on **systemaattinen tapa** tunnistaa **toimintaympäristön muutoksia ja epäjatkuvuuksia**.
- Skenaariot luovat seurannan viitekehyksen jonka avulla **johto saa** esim. **toimintaympäristön tilannekuvan sovitussa jaksotuksessa**

Strateginen toimintaympäristöanalyysi - *perusperiaate*

Jatkuva viitekehyksen ja seurannan kohteiden täsmentäminen

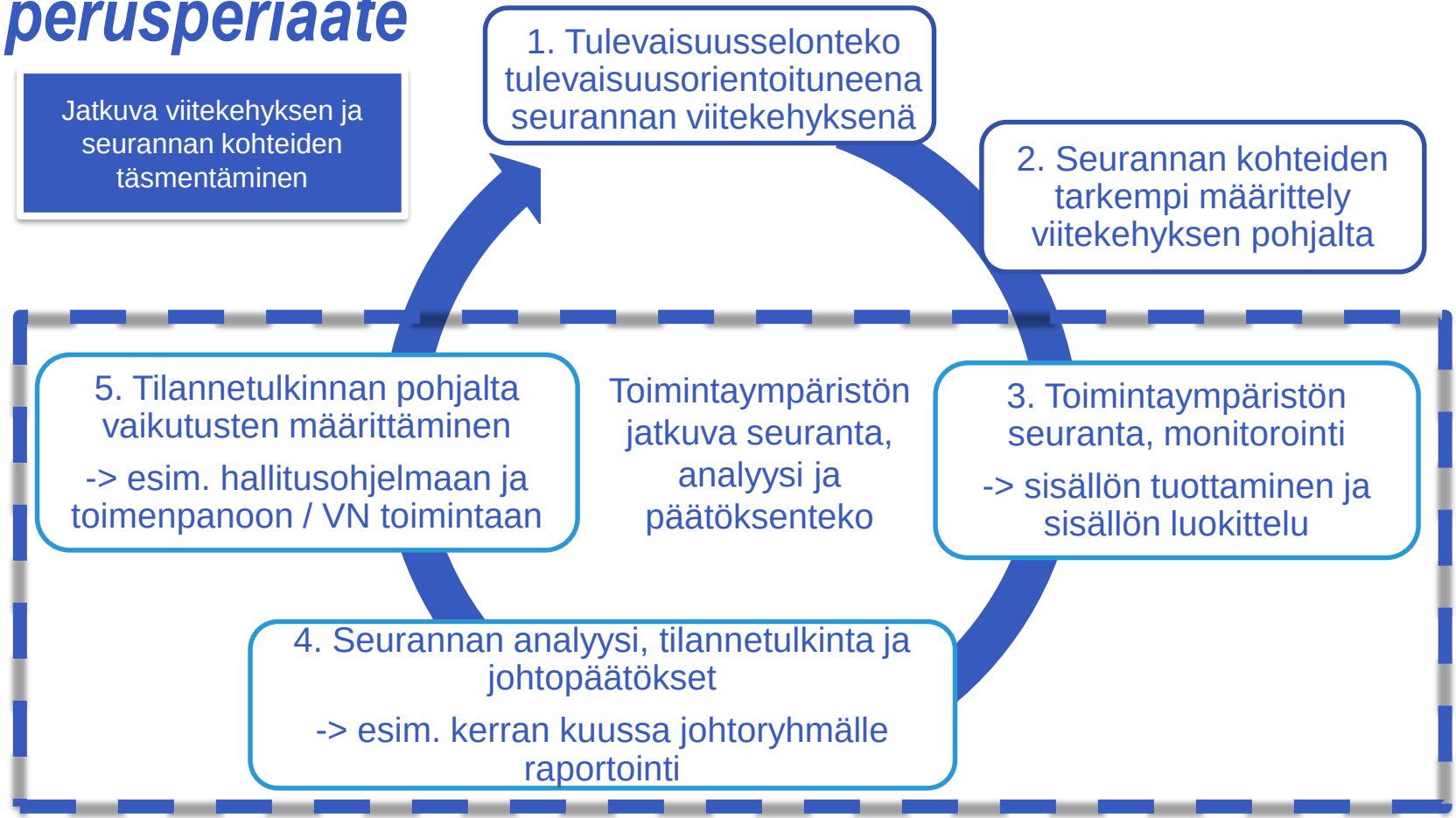

Jatkuva toimintaympäristön seuranta

- Tulevaisuusselonteko ja sen valmisteluprosessi rakentavat perustaa kokonaisvaltaisen (360°) toimintaympäristön seurannan käynnistämiseksi.
- Yhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja kehitysnäkymiä sekä politiikkatoimien tarpeellisuutta ja vaikuttavuutta määrittävän toimintaympäristön jatkuva seuranta ja analyysi hallituksen ja koko valtioneuvoston strategisen päätöksenteon tueksi.
    - Pyrkimys kaiken tasoisen päätöksenteon linkittymiseen jaettuun ymmärrykseen nykyisestä ja tulevasta toimintaympäristöstä:
    - Mitä haasteita toimintaympäristöstä nousee, jotka tulisi politiikkatoimin pyrkiä ratkaisemaan?
    - Mitä reuna-ehtoja muuttuva toimintaympäristö asettaa, tai mitä mahdollisuuksia se avaa politiikkatoimille?
    - Minkälaisiin toimintaympäristön muutoksiin päätöksentekijöiden tulee varautua?

Toimintaympäristön jatkuvan seurannan avulla…

- saamme yhdistettyä toimintaympäristössä tapahtuvat yksittäiset tapahtumat laajempaan kontekstiin
- kehitämme ja suuntaamme toimenpiteitä jatkuvasti muuttuvassa toimintaympäristössä
- parannamme reagointikykyä ja muutosvalmiutta suhteessa toimintaympäristön tulevaisuuden muutoksiin.

Toimintaympäristöä koskevan jatkuvasti päivitettävän tiedon hyödyntäminen valtioneuvostossa

- Valtioneuvostossa jaettu ymmärrys nykyisestä ja tulevasta toimintaympäristöstä vahvistaa päätöksenteon ennakoivuutta, johdonmukaisuutta ja pitkäjänteisyyttä.
- Valmistelutyössä tunnistettuja hyödyntämismahdollisuuksia mm.:
  - Hallituksen tilannekuva- ja strategiaistunnot
  - HO:n muodostaminen ja sen toteutumisen seurannan tuki
  - Kestävyystarkastelun (VNK) tietopohja
  - Tulosohjaus, talouden- ja toiminnansuunnittelu
  - Strategiatyö ja politiikkasuunnittelu (ml. selonteot)
  - Säädös- ja päätösvalmistelu
  - Riskienhallinnan ja tilannekuvatoiminnan tuki
  - Tutkimus- ja kehittämistarpeiden tunnistaminen

Tulevaisuusselonteossa tunnistettuja ja käsiteltyjä muutoksia – pohja seurannalle

Poliittiset muutostekijät

- Monenkeskisen yhteistyön ja sääntöpohjaisen järjestelmän muutos
- Suurvaltakilpailun kiihtyminen
- EU:n yhtenäisyys ja toimijuus
- Demokratian ja vaikuttamistapojen muutos
- Kansainvälinen oikeusvaltiokehitys ja autoritarismin nousu
- Radikaali yhteiskunnallinen liikehdintä
- Turvallisuus sirpaloituu ja yhteen kietoutuu
- Venäjä jatkaa suurvalta-aseman tavoittelua
- Arktisen alueen strategisen merkityksen kasvu
- Afrikka valintojen edessä

Ympäristön muutostekijät

- Ilmastonmuutos on ihmiskunnan suurin uhka
- Kilpailu hupenevista luonnonvaroista kiihtyy
- Luonnon monimuotoisuuden köyhtyminen
- Ympäristön tila
- Kestävä ruuantuotanto, puhdas vesi ja terve maaperä

Taloudelliset muutostekijät

- Globaalin talouden kehitys
- Talouden trendit haastavat hyvinvointiyhteiskunnan rahoituksen
- Työn murros korostaa entisestään jatkuvaa oppimista
- Uudet talouden muodot haastavat perinteiset liiketoimintamallit
- Kulutus kasvaa maailmanlaajuisesti

Teknologiset muutostekijät

- Tutkimus, kehittäminen ja innovaatiot tulevaisuuden ratkaisijana
- Neljäs teollinen vallankumous haastaa toimintatapoja, rakenteita, rooleja ja sääntelyä
- Informaatioympäristön murros
- Kyberturvallisuuden merkityksen korostuminen
- Avaruuden strateginen merkitys kasvaa
- Energiamurros siirryttäessä päästöttömään energiantuotantoon
- Kriittisen infrastruktuurin haavoittuvuuden lisääntymien

Yhteiskunnalliset muutostekijät

- Epätasainen demografinen kehitys
- Osaaminen kriittisenä menestystekijänä
- Kansainväliset muuttoliikkeet haastavat Eurooppaa
- Eriarvoistumisen ja yhdenvertaisuuden ristiriitainen kehitys
- Eriytyvä alue- ja kaupunkikehitys
- Hyvinvoinnin ja mielenterveyden hauraus
- Ihmisten monitahoiset arvot ja asenteet murroksessa
- Kriisinsietokyky korostuu

Kiitos!

jaana.tapanainen-thiess@gov.fi
+358 50 4066871

VALTIONEUVOSTON KANSLIA
STATSRÅDETS KANSLI

Epätasainen demografinen kehitys

Lyhyt kuvaus

Ihmiset elävät yhä pidempään ja saavat yhä vähemmän lapsia myöhäisemmällä iällä. Elinajanodotteen piteneminen ja syntyvyyden lasku johtavat väestörakenteen ikääntymiseen. Useimmat maat ovat tämän **globaalin väestötransition loppuvaiheessa ja Suomi sen eturintamassa**.

Tulevaisuudessa nuoremmat ikäluokat ovat aina vanhempia ikäluokkia pienempiä. Tämän vuosisadan aikana useimpien ja ehkä kaikkien maiden väkiluku pienenee. Mahdollista väestönkasvua ylläpitää muuttovoitto ulkomailta, kuten on tilanne Suomessa jo nyt.

Vähenevän väestön **taloudelliset, sosiaaliset ja ekologiset haasteet ja mahdollisuudet** ilmenevät eri lailla ja eri tahdissa eri maissa ja maiden sisällä.

Aluekehityksen kärjistymisen myötä tietyt väestöryhmät kuten nuoret, naiset ja paremmin kouluttautuneet muuttavat useammin kasvukeskuksiin ja ulkomaille.

Väestön **ikääntyminen nivoutuu muihin demografisiin muutoksiin**. Euroopan väestö on myös terveempi, koulutetumpi, tasa-arvoisempi ja etnisesti ja kulttuurisesti moninaisempi.

Tulevaisuusselonteko, Seuraavien sukupolvien Suomi-skenaariotyö - muutostekijäraportti

Epätasainen demografinen kehitys

Keskeiset näkökohdat

Väestönkasvun taittuminen maailmassa.

Maailma on siirtymässä pieneen perhekokoon. Kartan sinisellä ja tummanvihreissä maissa kokonaishedelmällisyys on jo nyt alle 2., mikä on teoreettinen väestön uusiutumistaso. Vollset ym. 2020) skenaarioiden mukaan vaaleanvihreillä merkittyjen maiden syntyvyyden odotetaan laskevan alle 2.1 ennen 2040-lukua, keltaisilla ennen 2060-lukua ja oranssilla ja punaisilla tämän vuosisadan loppuvaiheessa.

Kun ihmiskunta ei uusiudu, globaali väestönkasvu taittuu. Sitä on ennustettu tapahtuvan 2060-luvulla, 2070-luvulla tai vasta 2100-luvulla, riippuen erityisesti Afrikan syntyvyyden kehityksestä (ks Kuvio alla).

Kehitys johtuu alenevasta lapsikuolleisuudesta, lääketieteen ja kansanterveystyön saavutuksista, koulutustason noususta ja perhesuunnittelusta. Kaupungistuminen, sosiaaliset normit ja korkeaa elintasoa tavoitteleva elämäntyyli alentavat myös syntyvyyttä vauraissa maissa.

Emme tiedä, miten korkealle elinajanodote voi nousta tai miten alas eri maiden syntyvyys voi laskea ja missä vaiheessa kehitys pysähtyy. Lähestymme todennäköisesti molempien ilmiöiden ääripäitä. Yleisin toivottu lapsiluku on kaksi. Köyhemmissä maissa naiset synnyttävät keskimäärin edelleen enemmän lapsia kuin mitä toivoisivat. Vauraissa maissa toivottua lapsilukua on usein vaikeaa saavuttaa.

Aikaisemmin oletettiin, että kaikkien maiden kokonaishedelmällisyysluvut saavuttavat saman tason tulevaisuudessa. Taso oli 2.1 lasta naista kohti (YK ennusteet pitkään), viime vuosien aikana on oletettu 1.75 (Wittgenstein-keskus Lutz ym. 2014; UNDP 2019) tai 1.41 (IHME scenario, Vollset ym. 2020). On todennäköisempää, että eri maat jäävät eri tasolle.

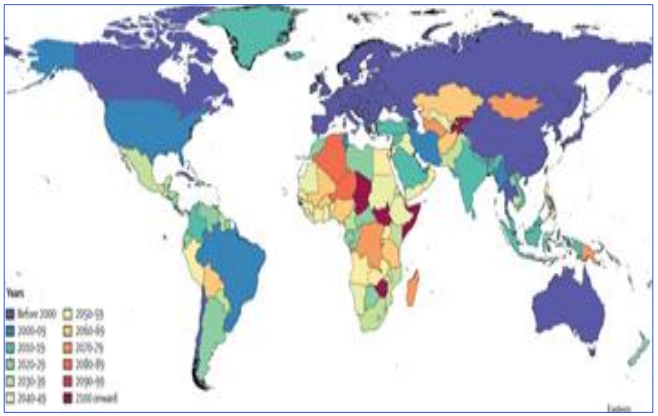

Epätasainen demografinen kehitys

Keskeiset näkökohdat

Väestönmuutos Suomessa

Väestönmuutos on Suomessa 1800-luvulla alkanut prosessi, jonka aikana elinikä pidentyy ja syntyvyys alenee. Lopputuloksena väestö pienenee jollei nettomaahanmuutto korvaa negatiivista luonnollista väestönkasvua. Ilman maahanmuuttoa Suomen väestö olisi supistunut vuodesta 2016 alkaen.

Suomi on globaalin väestönkehityksen eturintamassa. Väestönkasvumme lähestyy 5,6 miljoonaa ja pienenee sitten 2030-luvulla niin Eurostatin (yllä) kuin Tilastokeskuksen (alla) skenaarioiden mukaan jos nykyiset trendit jatkuvat: nettomaahanmuutto jatkuu n 15 000 ihmistä / vuodessa ja syntyvyys jää 1.35 tasolle.

Elinajanodote on kehittynyt myönteisesti Suomessa 2000-luvulla. Väestötilastojemme mukaan suomalaiset kuolivat tyypillisesti 83-vuotiaina vuonna 2000 ja 87-vuotiaina vuonna 2019. 65 vuotta täyttänyt väestö on myös terveempi ja toimintakykysempi kuin aikaisemmin.

2040-luvun Suomessa 65+ vuotiaita ennustetaan olevan kaksi kertaa enemmän kuin lapsia.

Vanhushuoltosuhde (montako 65+ vuotiasta 100 15-64-v. kohti) on Suomessa maailman neljänneksi korkein Japanin, Italian ja Portugalin jälkeen (IIASA Aging fact sheet 2020).

Vanhushuoltosuhde on nyt noin 35 ja ennustetaan olevan 45 vuonna 2035 ja 50-90 välillä vuonna 2060, riippuen syntyvyyden ja muuttoliikkeen kehityksestä (VM 2020).

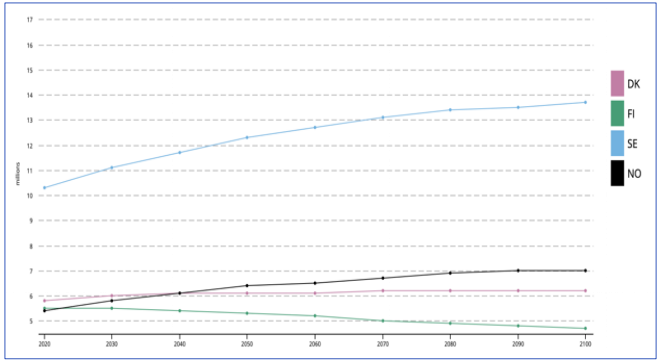

Eurostatin väestöennuste Pohjoismaille 2019-2100

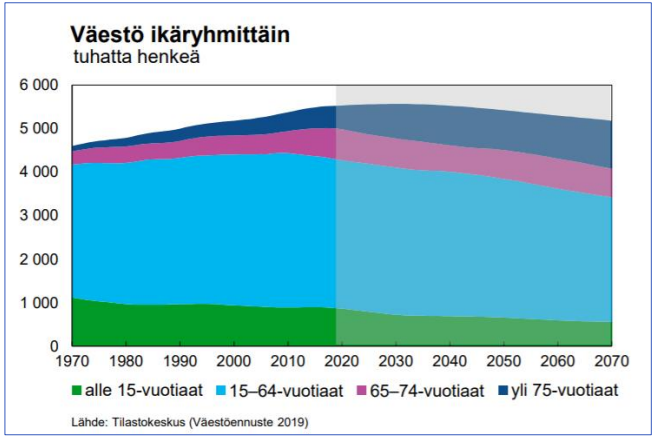

Epätasainen demografinen kehitys

Keskeiset näkökohdat

Syntyvyyden kehityksestä Suomessa

Suomen väestörakenteeseen ovat vaikuttaneet mm. lyhyt ja voimakas sotien jälkeinen "vauvabuumi" 1945-54 sekä pitkä ja voimakas "vauvakato" 2010-2019.

Syntyvyys väheni noin neljänneksellä 2010-luvulla sekä määrällisesti että kokonaishedelmällisyydessä (ylempi kuvio). Tämä **nopeutti väestön ikääntymistä** ja **hidasti väestönkasvua**.

Suomen kokonaishedelmällisyys oli 1.35 vuonna 2019. Se kuuluu maailman 15 alhaisimpiin lukuihin. EU:n keskiarvo on noin 1.55.

Ennusteiden mukaan nyt hedelmällisessä iässä olevien naisten **lopullinen lapsiluku** olemaan alhaisempi (noin 1.6 lasta) kuin aiemmissa sukupolvissa (noin 1.9 lasta) (alempi kuvio). Suomalaiset **toivovat edelleen keskimäärin noin 2 lasta**.

Kolme neljäsosaa 2010-luvun syntyvyyden laskusta johtui siitä, että **esikoisia syntyi vähemmän** kuin vuosituhannen alussa (Hellstrand ym. 2020). Myös toisia, kolmansia ja neljänsiä lapsia on erityisesti viime vuosien aikana syntynyt vähemmän.

Kuvassa yllä oikealla: Syntyneet lapset ja kokonaishedelmällisyys Suomessa 2001-2019. Lähde: Tilastokeskus ja Rokirch A (2020): Syntyvyyden lasku ja muuttunut lastensaantimaisema. Väestöliitto.

Kuvassa alla oikealla: The observed cohort fertility rate (CFR) for cohorts born in 1940-1973 and the forecasted CFR for cohorts born in 1974-1987 in Finland. (Hellstrand et al. 2020: All-time low period fertility in Finland)

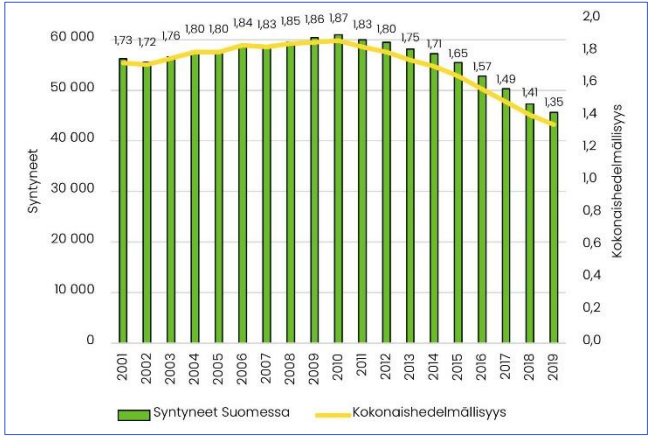

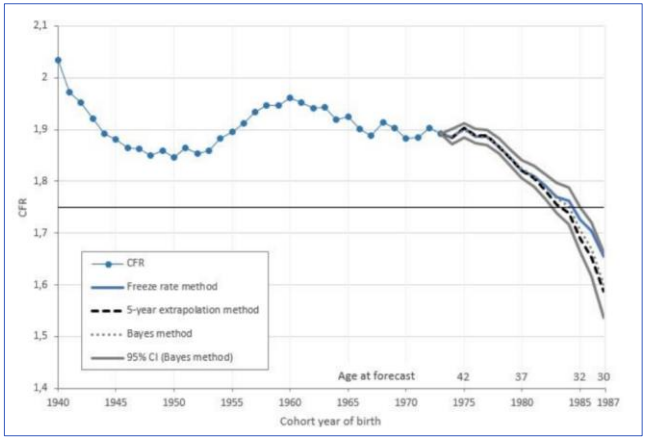

Epätasainen demografinen kehitys

Keskeiset näkökohdat

Ikääntyvä Suomi

Väestörakenteen ikääntyminen tapahtuu eri tahdissa eri alueilla ja eri väestöryhmissä.

Esimerkiksi kokonaishedelmällisyys oli koko maassa 1.35, mutta Pohjois-Karjalassa 1.23 ja Keski-Pohjanmaalla 1.77 vuonna 2019. Joka viides 40-44-vuotias nainen ja mies on lapseton Pohjanmaalla, mutta useampi kuin joka neljäs idässä ja etelässä (kuvio yllä). Maan sisäinen muuttoliike, jossa nuoret aikuiset, naiset ja korkeammin koulutetut muuttavat enenevässä määrin kasvukeskuksiin, kärjistää alueellisia eroja.

Sosiaaliset verkostomme ovat murroksessa. Riippumatta siitä, miten syntyvyys jatkossa kehittyy, elämme 2020-2050-luvulla kauemmin yksin tai ilman huollettavia lapsia. Yhä harvemmalla on omia lapsia ja lapsenlapsia, sisaruksia ja serkkuja ja heidän lapsia.

Lapsettomin ja perheettömien osuus on korkeampi alemmissa sosioekonomisissa ryhmissä. Lapsettomien tai perheettömien ihmisten palvelu- ja avuntarpeet eroavat osittain perheellisten tarpeista.

50 vuotta täyttäneiden suomalaisten työvoimaan osallistumisaste on kasvanut. Se on kuitenkin toistaiseksi alempi kuin Ruotsissa. Myös tyytyväisyys työpaikan ilmapiiriin ja toiveet varhaisesta eläköitymisestä ovat Suomessa huonommat kuin naapurimaissa Ruotsissa, Tanskassa ja Virossa (kuvio alla).

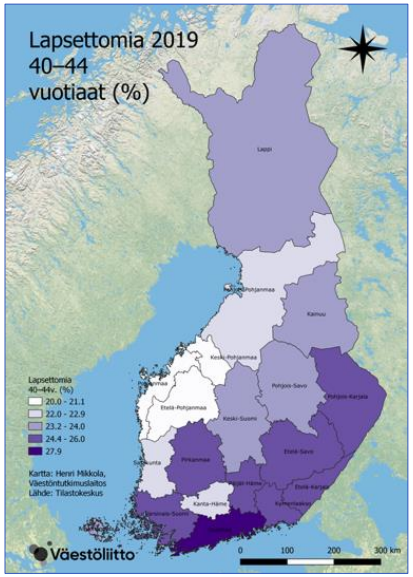

Haluaa jäädä varhain eläkkeelle
%, SHARE-tutkimuksen 50+ v. osallistujat

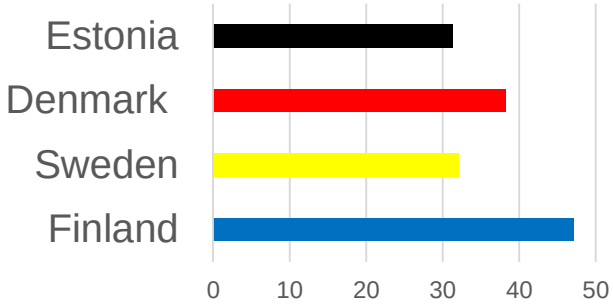

Epätasainen demografinen kehitys

Keskeiset näkökohdat

Väestöindikaattoreista

Väestön ikääntyessä kansakunnan taloudellinen kestävyys riippuu entistä enemmän väestön hyvinvoinnista, työn tuottavuuden kasvusta ja aktiivisen ikääntymisen onnistumisesta. Kehityksen seuranta edellyttää kokonaisvaltaista ja tietopohjaista lähestymistapaa väesstötilastoissa ja –ennusteissa, uusia mittareita ja päivittyvää tietopohjaa.

Väestöskenaarioita voi laatia hyödyntäen dynaamisia ja interaktiivisia malleja. Näin toimivat nyt YK:n ja EU:n väestöskenaariot.

Syntyvyyttä vuositasolla mitataanyleisemmin kokonaishedelmällisyysluvulla (total fertility rate). Alhaisen syntyvyyden maissa kokonaishedelmällisyys kuitenkin usein ailahtelee. On olemassa tarkempi mittareita jotka huomioivat lastensaannin iän muutoksia väestössä (tempo adjusted fertility rate, y.m.).

Ikääntyvää väestörakennetta on perinteisesti mitattu erityisesti ikä-, sukupuoli, ja asuinpaikka-indikaattoreilla. Väestön hyvinvointia, työvoimaan osallistumisastetta ja työn tuottavuutta mittaamaan on2000-luvulla kehitetty useita uusia indikaattoreita. Tällaisia ovat mm. työvoimaan osallisuusaste, onnellisuus, odotettavissa olevat terveet elinvuodet, odotettavissa olevat 'hyvän elämän' vuodet.

Esimerkiksi taloudellista kestävyyttä voi arvioida huomioimalla todellista työssäkäyntiä. Se piirtää varsin erilaisen kuvan kuin pelkkää ikään perustuva huoltosuhde (vrt kuviot yllä ja alla).

Kuvat : Aalto, A., ym. (2020). *Suomen julkisen talouden kestävyys. Talousnäkymät*. Valtiovarainministeriön julkaisuja.

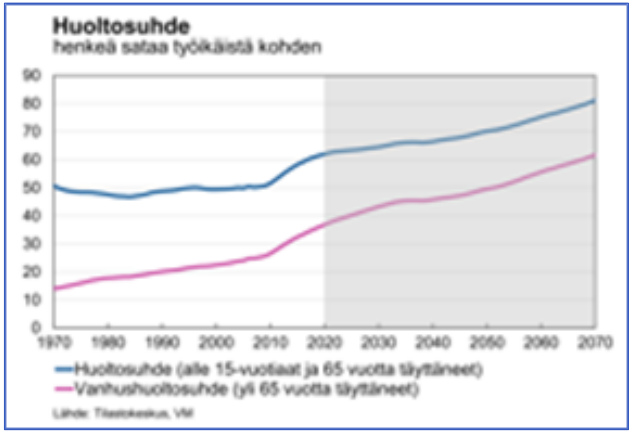

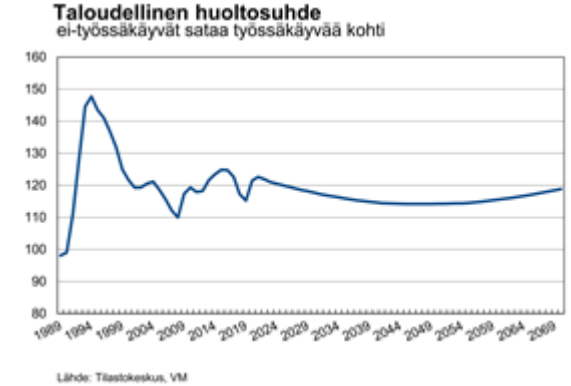

Epätasainen demografinen kehitys

Alueelliset ominaispiirteet

Euroopan Unioni	• Väestönmuutos on 2020-luvulla noussut uudeksi Euroopan Unionin painopisteeksi. EU:n komission varapuheenjohtajan alue on demokratia ja väestökehitys. 2020 ilmestyi komission ensimmäinen demografinen raportti ”The impact of demographic change in Europe” ja EU:n parlamentti, neuvosto, aluekomitea ja talous- ja sosiaalikomitea ovat antaneet omia suosituksiaan. EU:n demografiset linjaukset korostavat kokonaisvaltaisen väestöpolitiikan tarvetta sekä aivovientiä, työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista, aktiivista ikääntymistä ja vähemmän asuttujen alueiden pitkän aikavälin kehittämistä.
Aasia	• Maailmanpoliittisesti ”Aasin vuosisata” sanotaan jo alkaneen niin tuottavuuden kuin väestönkehityksestä johtuvista syistä. Kiina on noin 1,4 miljardin väestöllä maailman väkirikkain maa mutta Intia (noin 1,38 miljardia ihmistä) ennustetaan ohittamaan Kiinan 2020-luvulla. Kiinan väestörakenne ikääntyy nopeasti minkä vuoksi maa on luopunut lapsilukua rajoittavista politiikasta.
Afrikka	• Korkeimman syntyvyyden maat ja nuoreimmat väestöt löytyvät Afrikasta. Rauhan, naisten koulutuksen ja perhesuunnittelun edellytysten toteutuminen Afrikassa vaikuttavat ratkaisevasti siihen, miten nopeasti maailman väestökasvu taittuu. Tiettyjen maiden kuten Nigerian demografinen ja poliittinen vaikutusvalta oletetaan kasvavan merkittävästi.

Epätasainen demografinen kehitys

Vaikutukset

Vanhusväestön määrä luo kasvupaineita mm. terveys-, hoiva- ja eläkemenoihin.

Työikäisen väestön väheneminen heikentää talouden kasvumahdollisuuksia jollei teknologinen kehitys muuta työn tarvetta ja tuottavuutta ratkaisevasti. Työllisyyden vaikutus Suomen talouskasvuun voi kääntyä negatiiviseksi 2040-luvulla (VM 2020). Väestön innovaatiokyky voi laskea ikärakenteen muutoksen seurauksena. (Kuva: Tela).

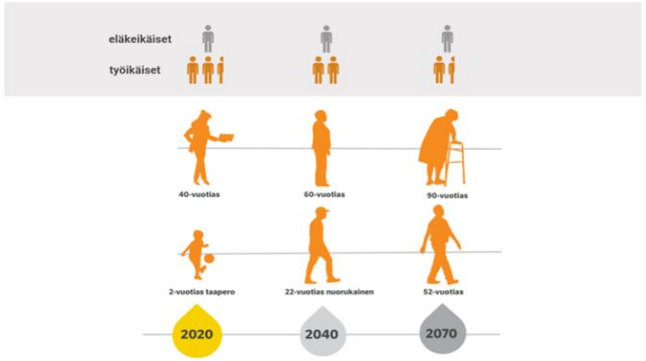

Väestö on yhä osaavampi, terveempi, ja koulutetumpi sekä etnisesti ja kulttuurisesti moninaisempi.

- Suomalaiset ovat yhä **terveempiä, onnellisimpia ja koulutetumpia**. Koko väestön ja erityisesti ikäihmisten nouseva koulutustaso ja työllisyys voivat parantaa talouden kestävyysvajetta (VM Suomen kestävyysvaje 2020).
- Yhdistettynä digitalisaatioon ja aktiiviseen ikääntymiseen tämä merkitsee, että työllisyysastetta ja yhteiskunnallista osallisuutta voi merkittävästi kasvattaa tulevaisuudessa. (Tilastokeskuksen kuvio näyttää väestörakenteen koulutusasteittain)

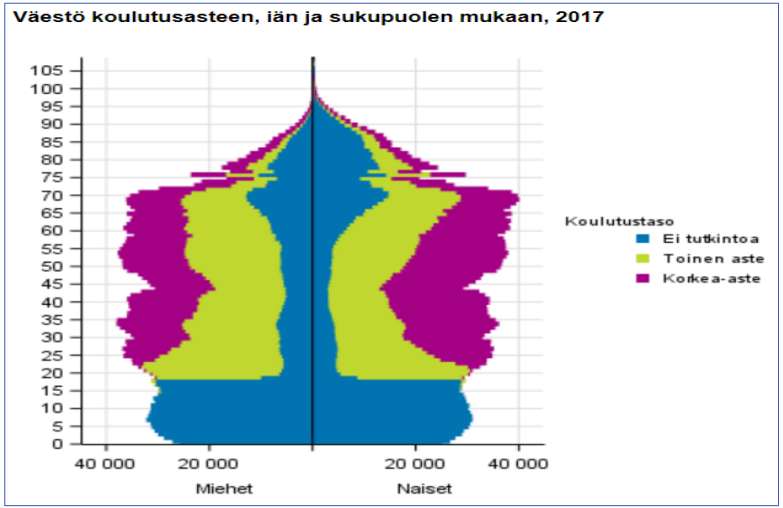

Tulevaisuusselonteko, Seuraavien sukupolvien Suomi-skenaariotyö - muutostekijäraportti

Epätasainen demografinen kehitys

Vaikutukset

Aluekehityksen kärjistyminen haastaa kuntien mahdollisuuksia hoitaa tehtävänsä ja velvollisuutensa.

Vuonna 2028 koko maassa on väestöennusteen mukaan 48 000 alle kouluikäistä lasta vähemmän kuin 2018. Nuorten 15-24-vuotiaiden osuuksien muutoksen vaihtelu kunnittain näkyy kartassa (Sitra 2020). Koulutusinstituutioiden perinteinen toiminta on jossain paikoissa uhattuna kun kotimainen oppilaspohja ohenee. Muutos vaikuttaa asteittain, varhaiskasvatukseen nopeasti, korkeakoulutukseen vasta 2030-luvun puolivälin jälkeen.

Demografia vaikuttaa demokratiaan usealla lailla.

Epätasainen aluekehitys haastaa palvelutarjontaa ja aluehallintoa. Eri väestöryhmien osuus äänestäjistä muuttuu. useiden alueiden ääniosuudet pienenevät kansallisissa vaaleissa. Lapsiperheiden osuuden pieneneminen väestössä voi haastaa perheystävällistä ja lapsimyönteistä kulttuuria.

Kartta 53. Nuorten 15–24-vuotiaiden määrän suhteellinen muutos kunnittain vuosina 2019–2040.

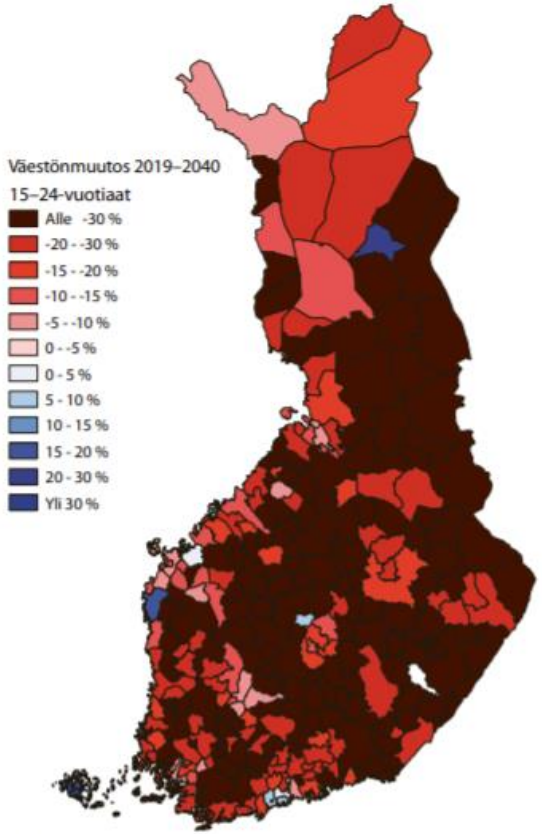

Lähde: Tilastokeskus, väestöennuste.

Tulevaisuusselonteko, Seuraavien sukupolvien Suomi-skenaariotyö - muutostekijäraportti